

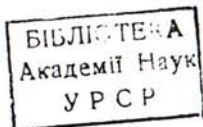
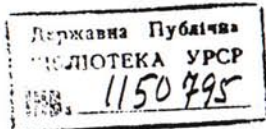
ЮРІЙ ПОЛЯНСЬКИЙ

Матеріали до пізнання малякофавни
західнього Полісся

У ЛЬВОВІ, 1932.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

591.9+594

B203067a8.

Юрій Полянський.

(Львів).

Матеріали до пізнання малякофавни західнього Полісся.

(Beiträge zur Kenntnis der Molluskenfauna von Westpolesje).

I.

Літом 1931 р. призначили мене до геологічного картування листа „Ветли“ на західньому Поліссі. Праці ведено з доручення Бюро Меліорації Полісся у Бересті над Бугом. При виконванні глибоких верчень пожертвував я дещо вільного часу на прибирання м'якунів у найближчій околиці нашого заняття. Тут мушу завважити, що цих м'якунів не збирав я систематично й тому оцей причиною не може ніяк висвітлити цілого багатства малякофавни досліджуваної території.

М'якуни збирав я з точки інтересів геолога, а не зоолога, систематика, чи біолога. Геолог, працюючи в новім і мало дослідженім терені, заваленім зовсім молодими покладами, мусить шукати для розбудови стратиграфії та хронології цих покладів помічних середників, між якими на перший план вибиваються копальні останки малякофавни. Досвід показує, що вимерлі форми м'якунів могли бути з добрим вислідом ужиті для датування плейстоценських відложень у Німеччині. Тут однак треба підкреслити, що вихідною точкою для пізнання копальних фавн плейстоцену й старшого голоцену мусить бути точне пізнання сучасної фавни досліджуваних земель. Нераз буває, що якийсь позірно вимерлий вид являється живучим або реліктовим ґатунком. Нас ділювіялістів геологів обов'язує принцип, щоби сучасне пізнавати з недавнє минулого.

Оце й був перший момент, що захопив мене до збирання м'якунів на Поліссі, а відтак до їхнього означення і вкінці закріплення підсумків друкованим словом.

Вже в часі означування зібраного матеріалу виявилось, що цей матеріал є досить багатий щодо числа видів і під цим оглядом перевищує всі дотеперішні причинки до малякофавни Полісся.

Точне означення видів було досить тяжке, але при ласкавій допомозі товаришів зоологів вдалося мені побороти ці труднощі настільки, що помилковість в окресленні ґатунків чи їх відмін буде лиш спорадична й не повинна в нічому змінити істотного образу малякофавни досліджуваної області.

Найбільш непевне є ґатункове означення горошків (*Pisidia*), тому що їх раковини дуже дрібні, а притім нема добре визначеного порівнюючого матеріалу. Деякі сумніви можуть також повстати при окреслюванні відмін і підґатунків болотюків (*Radix*), у яких видно дуже помітну тенденцію до розщиплювання та багато перехідних форм між поодинокими ґатунками й відмінами.

Коли вже говорю про означування окремих видів, то мушу також підкреслити, що Полісся зі своїми різкими, біотопічними особливостями вносить виразну черту в цілу малякофавну. Всі описувані види мають дрібні особливості, яких не находимо приміром в Німеччині. А тимчасом всі наші означення спираються в першу чергу на німецькі форми. Ці відмінності форми раковин і мушель настільки інтересні, що вповні заслуговують на це, щоби ними занялися зоологи-анатоми, які могли б сказати останнє слово у складних питаннях систематики, головнож окремішности рас, форм і підґатунків м'якунів Полісся.

В опрацюванні зібраного матеріалу помогли мені своїми цінними радами, літературою й дозволом користуватися музейними збірками, Др. Кінель і Др. Носкевіч, директори Музея ім. Дзедушицьких у Львові й проф. Б. Фулінські.

За це щиро їм дякую на отсім місці.

Рівночасно складаю подяку Дирекції Бюра Меліорації Полісся в особі п. інж. Прухніка, яка при геологічних роботах дозволила принагідно збирати м'якуни в цілі довільного наукового їх використання.

* * *

Поліський матеріал, зібраний літом 1931 р. означено на підставі конхіологічних дослідів без анатомічних студій. Систематика спирається на звітнім творі Geuega (1).

В списі видів крім латинської назви подаю ще й відповідну українську назву, яку я у більшості взяв зі Словника С. Паночнього (9). Але цей словник подає лиш назви важніших ґатунків та зовсім не відмічує підґатунків і рас. Через це прийшлося мені доробляти відповідні назви, при чім я старався не відбігати від академічних принципів. Таке дороблювання є конечне з огляду

на тимчасовий характер Словника і на необхідність витворення української номенклатури принайменше для всіх видів, заселюючих нашу землю. Мої нові назви мають очевидно характер проєкту.

II.

Терен, на якому збирано м'якуни, лежать в середині західнього Полісся на мапі генерального штабу „Ветли“.

Серединою простору пливе Припять. Біля села Нивір міняє вона півн.-східний напрямок на східний. Вже в часі меліораційних робіт у минулому столітті в місці зміни напрямків зістала Припять спрямована через Озеро Святе, Волянське й Біле до півночі, до Королівського Каналу, а звідси до Буга.

Наші збірки походять з вище згаданих трьох великих озер, з рукавів р. Припяти біля с. Нивіра та з лук і ровів біля Великої і Малої Глуші. Під адміністративним оглядом належить цей терен до Камінь-Коширського повіту.

Подорожуючи цим шматком Полісся ви не знаходите майже ніяких денівеляцій. Найбільші зглядні висоти не більші 10 м, але й вони мусять бути зараховані до піскових видм. Ріки плывуть у руслах, що часто не мають виразних мінеральних берегів. Вони розгублюються посеред боліт і торфовищ. Серед лісів та боліт спіють спокійні плеса озер. Весняні розтопові води розливаються тут широко, та поборюють низькі, заторфлені вододіли, переливаючись з водозбору у водозбір і з річкових напрямків у озера, багна й болота. Регуляційні роботи повязали ці незакріплені й несталі течії в одну хаотичну сіль лінивих, заквашених вод.

Такі гідрографічні умовини мусіли з одної сторони впливати на редукцію сухоземних видів, а з другої знову на розміщення водяних видів. Вже споконвіку були тут натуральні, сприятливі умовини для повного вирівнювання малякофавни.

Цей монотонний низ терпить від переситу вогкості, лише невеликі, піскуваті простори є сухі. Непроглядні болота, сумні сфагнові багна та темна лісова пуша царюють тут неподільно.

Нескладна є теж геологічна будова на поверхні. Кажу на поверхні, бо для дослідника малякофавни будова глибшого підложка не має більшого значіння.

Три частини поверхні нашого простору заняли зовсім молоді, політорінові молододіювальні багна й болота (Kulczyński (11). Сюди зачислюємо також урожайні річкові мади, які покищо лежать в межах весняних заливів і тому під управу непридатні.

О ці власне мади йде боротьба; Бюро Меліорації хоче їх видерти воді й віддати населенню під хліборобську управу. Лиш трета частина простору припадає на мінеральні, сухі комплекси переважно плейстоценського віку. До них зачисляємо останки сильно перегрухолої і депудованої морени ріського зледіння та масу еолічних, бідних пісків. Плейстоценські відложення виступають більшіми островами посеред торфовищ і боліт. Є ще посеред боліт маленькі острівці „грудки“. Це піскуваті масиви із гуму-совим, піскуватим ґрунтом на верху; будуть це відчай незаторфлені ще куски завдру молодшого зледіння.

На поверхні не має підє рішучо ані вапняків, ані відложень з більшим відсотком углекислого кальцію. Крейдові-туронські вапняки лежать до 30 м під молодшими піскувато-торфоватими алювіями. Одинокі запаси, для малякофавни так потрібного вапна, находимо в тонких прошарках лукового мерґелю. Не буде одначе зайвим пригадати, що поважним джерелом углекислого кальцію мусять бути вглубні води, яких роля не зістала ще зовсім виявлена. Мої власні помічення дозволяють думати, що значна частина вапна у багнах і болотах має своє джерело під сподом, у підложжі.

В ненайкращих умовах живе на Поліссі мимо всього поважне число ґатунтів так червононогих, як і безголових (скоїки) мякунів.

Найбільше мякунів зібрав я у великім, піскуватім Білім Озері. Його береги переважно мінеральні. Від яких 80 літ влучено його водопроводами у річкові системи Прип'яті й Буга. У цьому озері збирав я мякуни в очеретах південного берега, біля устя волянського каналу, біля острівця на середині та в прибережних лавах баговиння. В озерах Святім і Волянськім збирав я менше мякунів. Багато видів сіймав я у Прип'яті біля села Нивір. Сухоземні й деякі водяні види зібрано біля Великої й Малої Глуші. Ці мякуни були підняті на багнистих луках, посеред Alnetum і Salicetum на низькому торфовищі і в каналах. Весною весь цей терен є руслом розтопового повіддя, яке могло принести неодну порожню сухоземну раковину з подальших околиць. Але так, як джерела Прип'яті лежать теж на Поліссі, ми не будемо клопотатися можливістю сплавлення й наносу. Все одно, навіть сплавлені види, є таки поліського походження.

* * *

Полісся належить до мало під науковим оглядом пізнаних, заведбаних країн. Це заведбання видно передовсім у маляко-зоологічних студіях. Коли не рахувати давніх, непевних звісток з початків ХІХ в., то першою публікацією з нашої області знання буде робота О. Розена з 1907 р. Його список налічує 50 ґатунків та 33 відміни переважно солодководних мякунів з мозирського і пинського повіту. Публікації Розена не міг я підє добути й через це в моєму реєстрі нових для Полісся форм могли попасти випадково й види, записані вже через Розена.

Друга публікація вийшла з під пера знаменитого польського маляко-зоолога В. Поліньського, який в 1917 р. опрацював збірки Доманевського. Поліньські начислює не більше як 39 ґатунків та 10 відмін, разом 49 видів. У цьому списку було нових 14 ґатунків і 6 відмін. Останньою роботою є розвідка Аучиньнікова (12) з 1928 р. у білоруській мові. Вона подає із східнього Полісся (Мозирщика) 52 ґатунків і відмін, а в цьому для Полісся 20 нових видів.

Ось і все, що дотепер зроблено для пізнання малякофавни цього великого поліського низу.

Систематичний список.

Gastropoda.

Vitrinidae.

*1. *Phenacolimax pellucidus perforatus* Wstld. *Склиця прозора дірчата*¹⁾. Ґатунок голярктичний; через більшу висоту скрутки і менші розміри зачисляю свої знахідки до відміни *perforatus* Wstld. Ця відміна не була дотепер нотована на Поліссі; Поліньські подає лиш ґатунок s. str. Дві порожні, але свіжі раковини найдено в рові біля Великої Глуші.

Zonitidae.

*2. *Zonitoides nitidus* Müll. *Лицак прозорий*. Ґатунок голярктичний; з Полісся дотепер не нотований, найблищі місця побуту: Біловезьська Пуща. В околиці Великої Глуші найдено 7, а у бережній лаві Білого Озера одну раковину. Величина раковини менша від нормальних і нагадує форми з північно-галицького низу.

3. *Zonitoides hammonis* Ström. *Лицак променистий*. Ґатунок голярктичний, з Полісся нотований через Поліньського. Одну свіжу раковину найдено біля Великої Глуші.

¹⁾ Зірка перед порядковим числом означає новий для Полісся вид.

Patulidae.

4. *Patula rudrata* Stud. Пупкалик кам'ястий. Гатунок голярктичний, бореальний, властивий півночі; в Норвегії біля під бігунового кола є він найзвичайнішим слимаком. У нас рідкий, з Полісся нотований через Поліньського. Один недорослий і сильно покритий осібняк знайдено під колодою гнилого дерева в лісі біля Нивіра.

Eulotidae.

5. *Eulota fruticum* Müll. Куцивка овочева. Середньо і північно європейський гатунок (континентально-бореальний). З Полісся подаваний раніше через Розена й Поліньського. Звичайний в місцях багатих у лукове вапно. Наші знахідки походять з Великої Глуші.

Helicidae.

6. *Monacha rubiginosa* A. Schmidt. Чертичка ржавка. Гатунок східно-європейський. З Полісся вперше записаний через Поліньського. Належить до звичайних форм на західній Поліссі, в кущах на болотах біля Великої Глуші знайдено около 50 штук, а 4 походять з околиць Білого Озера. Раковини зовсім типові, сильно пігментовані, ширина найбільшої виносить 8·1 mm, висота мінлива.

Succinidae.

*7. *Succinea putris* L. Бурштинка літвицька. Палеарктичний убіквіст. З Полісся дотепер неподаваний; найближчі становища у Біловежській пуші (Geuer). Зрідка живе по болотах і каналах біля Малої й Великої Глуші. На Поліссі ця бурштинка буває невисока, так великих осібняків як у Галичині, тут віде не видно.

8. *Succinea Pfeifferi* Rasm. Бурштинка пфайферова. Гатунок палеарктичний. З Полісся подавана раніше через Поліньського й Розена. Незвичайно розповсюджений по ровах, каналах, болотах біля В. Глуші й в околиці Білого Озера. Помітна змінливість раковини, деякі з них наближуються до форми *elegans*. Величина нормальна, пігментація жива, бронзово-червонова.

*9. *Succinea elegans* Risso. Бурштинка чепурна. Східний і південно-східний гатунок, дотепер з Полісся не нотований. Одинок раковина цього гатунку походить з боліт між Глушею й Нивиром. Сама раковина мала, але типова. Пігментація раковини живіща, бронзовава.

Valloniidae.

10. *Vallonia pulchella* Müll. Плоскуник красний. Гатунок голярктичний. Звичайний в околиці Великої Глуші.

11. *Vallonia costata* Müll. Плоскуник ребристий. Гатунок голярктичний, 1 раковину знайдено в околиці Великої Глуші поміж корчами.

Pupillidae.

*12. *Vertigo antivertigo* Drap. Закрутка зворотна. Живе в Європі й західній Азії. Дотепер з Полісся нотована. Найближчі становища в Біловежській Пуші (Geuer) й Виленщині (Млодзяновска-Дирдовска). Три зовсім типові раковини знайдено біля Великої Глуші. В гирлі буває 7 або 8 зубчиків, ці останні належать до форми *octodentata* Hartn.

*13. *Vertigo pugnea* Drap. Закрутка маленька. Гатунок європейський, що уникає найбільшій півночі й півдня. В літературі з Полісся дотепер не нотований. Найближчі становища знаєні з Біловежської Пуші (Geuer). Одну раковину знайдено в рові біля Великої Глуші.

*14. *Vertigo genesii* Gredl. Закрутка багрова. Рідкий вид північної та середньої Європи; з Полісся дотепер незнаний, Geuer подає його з Біловежської Пуші. В нашій збірці є 3 осібняки з торфової сіножаті біля Великої Глуші. Змінність виду помітна лиш в кількості зубчиків, звичайно буває їх 3 або 4. Закрутка багрова належить до реліктів зглядно вигибаючих видів (Poliński).

*15. *Vertigo cf. substriata* Jeff. Закрутка пружката. Живе в середній та північній Європі, з Полісся дотепер незнана, Geuer знаходив її у Біловежській Пуші. Одна наша раковина походить з боліт біля Великої Глуші.

*16. *Vertigo pusilla* Müll. Закрутка дрібонька. На Поліссі знайдено цю форму вперше на березі каналу біля Великої Глуші.

17. *Pupilla muscorum* Müll. Лялечка мохівка. Голярктичний убіквіст. З Полісся знаний раніш, один беззубий осібняк знайдений на березі каналу біля В. Глуші.

*18. *Pupilla muscorum unidentata* C. Pfr. Лялечка мохівка одиозуба. З Полісся раніш незнана. Одинок раковина походить з околиці Великої Глуші.

Cochlicopidae.

19. *Cochlicopa lubrica* Müll. Агатівка гладенька. Живе у цілій Голярктиді, на Поліссі збирав цей гатунок Поліньські. В нашій області буває нерідкий на луках біля Великої Глуші.

*20. *Cochlicopa lubrica nitens* Kobelt. *Агатівка гладенька лискуча*. Відміна властива вохкому середовищу, але з Полісся дотепер незнана. Раковина буває більша від раковин гатунку s. str. Висота 7 mm, ширина 3 mm. Краска каштанувата. Живе на луках і в корчах біля Великої Глуші.

Carychiidae.

*21. *Carychium minimum* Müll. *Мізинчик звичайний*. Європейський убіквіст. Наші осібняки походять з багнистої вільшини біля Великої Глуші.

Limnaeidae.

22. *Limnaea stagnalis* L. *Петрик ставковий*. Гатунок звичайний у цілій Голярктиді, з Полісся записуваний через давніших дослідників. В межах нашої області належить до найзвичайніших мякунів, живе по болотах, річках і озерах. Численні раковини зібрано у Святім, Волянським і Білім Озері та у водозборах біля Глуші й Нивіра. Поліські осібняки є назагал типові й за винятком меншої величини, не різняються нічим від галицьких, описаних через Бонковського.

23. *Limnaea stagnalis colpodia* Bour. *Петрик ставковий тиховодний*. З Полісся записаний через Аучиньнікова. Одну не зовсім типову раковину піднято на березі Білого Озера.

24. *Radix auricularia* L. *Болотюк вухатий*. Голярктичний гатунок, з Полісся раніш нотований. У нашій відтинку доволі рідкий, живе в Білому Озері. Розміри тутешніх раковин пересічно невеликі, зовсім великих я ніде не завважав.

25. *Radix auricularia lagotis* Wstld. *Болотюк вухатий гострий*. Відміну цю находили раніше Розен і Поліньські. Дві малі, але типові раковини походять з Білого Озера.

26. *Radix ampla* Hartm. *Болотюк широкий*. Живе в середній і східній Європі та в західній Сибірі, з Полісся описаний через давніших дослідників. Живе масово у Білім і Волянським Озері та в Прип'яті й каналах біля Глуші. Величина раковин назагал невелика, пересічно менша від раковин з Галичини.

*27. *Radix ampla monnardi* Hartm. *Болотюк широкий монардів*. Форму цю окреслюють не раз як осібний підгатунок. З Полісся дотепер його не знали, а найближчі стоянки знаходяться на Виленщині (Дирдовська) й в Галичині (Бонковські). У моїй збірці є лиш одна раковина з Білого Озера. Вона вправді невеличка, але типова; сильне підгнуття горішньої частини зовнішнього

берега гирла й низькість скрутки не лишають ніяких сумнівів, відносно поправного окреслення.

28. *Radix ovata* Drap. *Болотюк яйцеватий*. Живе в цілій Європі та північній Азії. На Поліссю належить до найзвичайніших видів мякунів. Я збирав його масово у великих озерах, у Прип'яті та в її каналах. Від галицьких болотюків різняться поліські меншими вимірами.

29. *Radix ovata patula* Da Costa. *Болотюк яйцеватий широкій*. З Мозирщини подає його Аучиньніков. В наших збірках є раковини виловлені в Білім Озері. Ш. 12.5 mm, В. 16 mm. Галицькі раковини цього виду бувають значно більші.

30. *Radix ovata fontinalis* Stud. *Болотюк яйцеватий джерельний*. Вже Поліньські нотує цю відміну з двох місць, Аучиньніков зі західнього Полісся. В нашій районі цей вид належить до рідких, я находив його лиш в охабі Прип'яті біля Нивіра.

31. *Radix pereger* Müll. *Болотюк мандрівний*. В Палеарктиді цей гатунок належить до найзвичайніших. На Поліссі ж він незвичайно рідкий, я бачив лиш одну знищену раковину.

32. *Stagnicola palustris* Müll. *Калюжанка болотна*. Убіквіст цілої Палеарктиди. Досить звичайний в Білім Озері та в рукавах Прип'яті.

33. *Stagnicola palustris fusca* Pfr. *Калюжанка болотна чорнява*. Цю відміну на Поліссі відкрив Аучиньніков, а я ловив її в Білому Озері.

*34. *Stagnicola palustris septentrionalis* Cless. *Калюжанка болотна північна*. Відміна північна живе в Святім Озері. Для Полісся вона нова. Галицькі осібняки нічим не різняться від поліських.

35. *Stagnicola palustris corvus* Gmel. *Калюжанка болотна крюча*. Великі раковини бачив я у Святім Озері, зі східнього Полісся подає їх Аучиньніков.

36. *Stagnicola palustris turricula* Held. *Калюжанка болотна вежувата*. Цей вид находив на Поліссі Поліньські. В нашій збірці находимо 3 раковини субфосільного вигляду зібрані в лавці Святого Озера. Всі вони покриті.

*37. *Galba truncatula* Müll. *Черевань маленький*. Гатунок звичайний у цілій Європі й цілій центральній і північній Азії, з Полісся раніш не нотований. На самім Поліссі й в суміжних районах Підляшя й Виленщини вона несподівано рідка, подібно як і другий у біквіст *Radix pereger*. У моїй великій збірці я маю

одну невіршлу раковину з рова біля Великої Груші. Раковина дещо стрункіша від типу.

*38. *Amphiperlea glutinosa* Müll. *Плацівка липка*. Рідкий цей вид живе по холодніших низах середньої і північної Європи, з Полісся його дотепер ніхто не нотував. Одинока ціла раковина походить з бережної лави острівця на Білім Озері; вона типова.

Planorbidae.

39 *Coretus cornuus* L. *Коліцак роговий*. Цей незвичайно розповсюджений європейський і північно-азійський вид з Полісся знаний вже від давна. Живе всюди у великій масі.

40. *Planorbis carinatus* Müll. *Витунка випружиа*. Досить рідкий загально європейський вид; з Полісся знаний. В нашій районі належить до рідших появ, зі Святого Озера маємо 3 раковини, які зближуються до *f. dubius* Hartm.

41. *Planorbis planorbis* L. *Витунка справжня*. Один з найзвичайніших ґатунків у цілій Європі й деяких частинах Азії. На Поліссі звисний раніш. Я находив цього слимака в Озерах: Білім, Волянським, Святим і Рогізнім та в Прип'яті й її каналах. Найстарші вирослі осібняки ніколи не досягають розмірів галицьких, нормально великих раковин.

42. *Spiralina vortex* L. *Скрутлик плескатий*. Живе в Європі й Сибірі. Подаваний раніш через всіх дослідників малякофавни Полісся. Найбільша раковина при нормальній кількості звоїв вирослого осібняка має лиш 7 mm ширини. Так великих зразків як галицькі на Поліссі я не бачив. Живе всюди: в Білім і Святим Озері, в Прип'яті й в ровах біля Великої Глуші.

*43. *Paraspira spirorbis* L. *Кружок гірлатий*. Європа і Сибір. З Полісся не подає його ні Розен, ні Лучиньніков. В околиці Глуші й Нивіра, як також в озерах, ґатунок цей по'являється масово. Деякі раковини із зовсім круглим звозм можна б зачислити до *f. dazuri* Mörch. Величина раковин нормальна

44. *Paraspira leucostoma* Mill. *Кружок круглоротий*. Ґатунок звичайний у цілій Європі й Сибірі. На Поліссі живе всюди навіть по висихаючих багнах. Наші численні раковини походять з тих самих місць, що й попередній ґатунок.

45. *Paraspira septemgyrata* Zgl. *Кружок семикратний*. Ґатунок східно-європейський (від Одрн) і сибірський, з Полісся описуваний через давніших дослідників. Раковини менші від галицьких. На Поліссі розповсюджений в каналах біля Глуші в прибережних лавах Білого й Волянського Озера.

46. *Gyraulus albus* Müll. *Широкогорлик білий*. Голярктичний звичайний ґатунок. З Полісся знаний з околиць Мозира. У нас живе масово в Білім (50 штук) і Святим Озері (12 штук). Раковини сильно поперечно й спірально пружковані, переважають молоді й малі осібняки, ширина найбільшого = 4.2 mm.

*47. *Gyraulus laevis* (glaber) Alder. *Широкогорлик гладкий*. Відносно рідкий голярктичний ґатунок. На Поліссі дотепер не знаходжений. Живе зрідка в Білому Озері (5 осібняків), та в рукавах Прип'яті біля Нивіра.

48. *Bathytrophalus contortus* L. *Верченик навигий*. За винятком крайніх середземноморських кінчин живе в цілій Європі та в Сибірі по Байкал. На Поліссі належить до найзвичайніших видів, замешкуючи масово озера, Прип'ять і канали. Переглядаючи свою збірку й порівнюючи її з галицькими, завважую карликуватість поліських верчеників, найбільші мірять всього місто 6, лиш 4 mm. Відмін ніяких не творить.

*49. *Hippertis complanatus* L. *Сердогорлик плоский*. Живе як попередній; з Полісся ненотований. Одну, типову й зовсім свіжу раковину нашшов я у бережній лаві Білого Озера.

50. *Segmentina nitida* Müll. *Гудзелик лискучий*. В Європі живе всюди за винятком далекої півночі. Усі давніші дослідники находили його на Поліссі, я ловив його у Святим Озері та в Прип'яті біля Нивіра.

Ancylidae.

51. *Ancylus fluvisilis* Müll. *Ковначок річковий*. Палеарктичний убківіст, живе зрідка прикріплений до каміння у волянсько-білозерських каналах.

52. *Ancylus lacustris* L. *Ковначок озерний*. Живе в середній і східній Європі. Я спитмав одного осібняка на плаваючій дереві на Білім Озері.

Physidae.

53. *Physa fontinalis* L. *Бульбашка джерельна*. Убківіст Голярктиди. На Поліссі живе в Озерах і охабах Прип'яті.

II. Prosobranchia.

Valvatidae.

54. *Valvata piscinalis* Müll. *Затулка стіжкувата*. Європейський і західно азійський убківіст. В Білім Озері живе непроглядними масами. Раковини бувають дуже змінливі, головню в висоті звоїв, гостроті ембріонального вершка й у прикриті

та ширині пупчика. При $4\frac{1}{2}$ звоях висота сягає всего до 4 mm. Загалом дадуться виділити дві форми: нища й вища. Можливо, що вони не мають більшого систематичного значіння й обі форми лежать у границях змінності виду.

*55. *Valvata antiqua* Sowerby. *Затулка давня*. До недавна був цей вид зачислюваний до виду *piscinalis* як окремий під'атунок. Але з палеонтологічного погляду він дається прослідити у незміннім вигляді аж в старший плейстоцен. Тому підемо слідами Поліньського й будемо його вважати за окремий, самостійний гатунок. Перші вістки про нього маємо від Поліньського, який находив його у Вігерському Озері біля Сувалок. Недавно Млодзяновска-Дирдовска найшла цей гатунок на Виленщині. Я находив його зчаста в Білім Озері.

*56. *Valvata pulchella* Stud. *Затулка красна*. Відносно досить рідкий гатунок; з Полісся дотепер неподаний. Одинока зовсім свіжа раковина походить з Білого Озера, але вона не зовсім типова, бо пупчик є більше стиснений і нагадує синонімову форму *macrostoma* Steenb.

Viviparidae.

57. *Vivipara vivipara* Müll. *Живородка правдива*. Звичайна на низах Європи; з Полісся записувана раніше. В досліджуванім районі це найрідша живородка і я находив її по калужах і ровах одинцем. Вона буває значно менша від галицьких і західних живородок цього гатунку, висота не більша як 30 mm. Краска раковини бронзовава або бронзоваво оливна, пасмуги невиразні, гирло округле й обведене чорним пружком. Це все ознаки важких умовин життя та дегенерації. Поліньські завважав це також на своїх зразках. Наші раковини зібрано біля Глуші й Нивіра.

58. *Vivipara fasciata* Müll. *Живородка тупоноса*. Цей гатунок знаний головно із західної Європи. В сучасній літературі наступила плутанина мимо цього, що Geuer, а перд тим Kobelt у Iconogr. XIII старалися наочно виказати, як велика є змінливість форми раковини цього гатунку навіть в однім і тисамім середовищі. Подібну змінливість завважено також у плейстоценських її родичів. З Полісся була записана у Поліньського лиш *Vivipara duboisiana* Mous, Дирдовска описує *fasciata* var. *duboisiana*, Аучиньніков як *fasciata* Müll., в Дніпрі по Ліндгольму *Viviparus viviparus duboisianus* Mous. Мої обсервації над поліським матеріалом з гатунку тупоносої живородки переконали мене, що ця різnorodність назв виликає

із присутності не одного, але двох видів. *Vivipara fasciata* s. str. на Поліссі стрічається доволі рідко; я зловив лиш дві штуки в Білому Озері. Вони вже на перший погляд дадуться вирізнити своєю показною величиною: висота 30—40 mm, ширина 30 mm, гирло вис. 21 mm шир. 16 mm. Раковина майже типова. Вічко вгорі викровне.

59. *Vivipara fasciata* subsp. *duboisiana* Mous. *Живородка тупоноса мала*. Цей під'атунок замешкує Україну, середню Польщу й кавказькі краї, Поліньські (6) записує його як особний гатунок з околиць Мозира. Не будемо тут спорити, чи Поліньські має слухність, чи ні. Хвилево можемо нашу живородку вважати за під'атунок, що не лиш морфологічно, але й географічно сильно відмежується від виду s. str. Величина раковини мала, найбільші особняки доходять ледви до 30 mm довжини й 22.5 mm ширини, а гирло 16 mm висоти й 12 mm ширини. Коли серію вимірів наших видів порівнуємо із серією дніпрових у Ліндгольма (10), чи з вимірами у Поліньського, то пізнаємо, як однаковий і постійний у формі раковини є цей інтересний східно-європейський вид живородки. Порівнюючи їх дальше з власними збірками з Висли та з ілюстраціями в Iconogr. XIII ми остаточно мусимо стати по стороні Поліньського й Ліндгольма, які цей вид відділюють від гатунку *fasciata* s. str. В досліджуваній полосі Полісся цей під'атунок належить до найзвичайніших так в озерах Білім і Святім як і в каналах біля Глуші й Нивіра. Дно каналу, що лучить озеро Біле й Волянське засипане цими мякунами.

Hydrobiidae.

60. *Bithynia tentaculata* L. *Муляк стіжкуватий*. Один з найзвичайніших водних слимаків цілої Голярктиди. З Полісся подає його Аучиньніков, звичайний в озерах і по багнах біля Глуші й Нивіра. Ріст і форма раковини нормальні.

61. *Bithynia leachi* Shepp. *Муляк череватий*. Живе в Європі за винятком далекої півночі й декотрих частин південної й середньої Європи. З Полісся вперше подана через Аучиньнікова. У нас досить рідкий, біля Глуші в рові найдено 3 ушкоджені раковини; не виключене, що їх принесла повінь з дальших околиць.

62. *Lithoglyphus naticoides* L. Pfr. *Побережник білявий*. Гатунок східно-європейський і дунайський; давніші дослідники описують його зі східного Полісся. Я найшов лиш одну невирослу раковину субфосільного вигляду, яка лежала на березі Прип'яті біля Нивіра.

Neritidae.

63. *Theodoxus fluviatilis* L. Човник річковий. Живе в Європі за винятком придунайських та північних країв. З Полісся описуваний вже через Розена. У нас нерідкий в Білім Озері, де живе прикріплений до Union-ів і Anodont-ів. Краска раковин свіжих осібняків буває з правила темно-вишнева, майже чорна. Орнамент у виді білих каплин, як у var. *sarmatica* Lindh.

Acephala (Lamellibranchiata).

Unionidae.

64. *Unio pictorum* L. Скойка маллярська. Цей ґатунок був раніш відомий у поліській літературі, він належить до дуже непостійних видів у формі шкаралупи. Живе в озерах, каналах і Прип'яті. Переважають малі навіть карликуваті осібняки. Різноманітність форм шкаралупи поліських уніонів заслуговує вповні на окрему монографію.

65. *Unio crassus* Retz. Скойка груба. Одну шкаралупку бачив я в білозерським каналі. З Полісся подає цю форму Аучиньніков.

66. *Unio tumidus* Retz. Скойка пухаста. Цей вид належить головню до цих просторів Європи, що в плейстоцені улягли зледінню. З Полісся записувано його раніш. Малі, але типові, гарно променисті штуки ловив я у Прип'яті біля Нивіра.

67. *Anodonta piscinalis* Nils. Жабурниця звичайна. Убіквіст Європи та західної Азії, з Полісся часто записувана. Я збирав шкаралупи цього ґатунку в ззерах Білім і Святім. В систематиці жабурниць іду за Польським, який виділює лише два ґатунки: *A. piscinalis* і *A. cygnea*. Перша з них на Поліссі без порівняння частіша. Виміри шкаралуп нищі від середніх нормальних, краска нашкірка переважно оливно-бронзова, дещо рудава.

68. *Anodonta piscinalis anatina* L. Жабурниця звичайна качача. Відміна в озерах Полісся дуже часта. Перший описує її Аучиньніков. Живе головню в Білому Озері біля устя волянського каналу.

69. *Anodonta piscinalis rostrata* Held. Жабурниця звичайна носата. Одна ціла шкаралупа походить з Білого Озера.

*70. *Anodonta aff. cygnea cellensis* Schröt. Жабурниця лебедина черевата. Одинока шкаралупа нашої збірки походить з Білого Озера, з Полісся незаписана.

*71. *Pseudanodonta complanata* Rssm. Черепаня плоска. Про географічне розміщення цього ґатунку знаємо не багато,

на заході Європи лучається частіше, як на сході. З Полісся дотепер неподаваний, найблища його стоянка є на Виленщині. Одинока гарна шкаралупа походить зі Святого Озера. Порівнюючи нашу знахідку з рисунками у Geuera і Iconographie Rossm., бачимо зовсім виразну схожість з var. *elongata* Hollande. Цю саму відміну подає Дурдовска з Виленщини. В збірках Музея Дзедушицьких я бачив таку саміську мушлю з Пятничан над Богом. З цього виходило би, що var. *elongata* не живе виключно на захід від Рейну, але займає широкі простори східної Європи.

Sphaeriidae.

72. *Sphaerium rivicola* Lam. Кулька струмкова. Цей ґатунок знаний від давна з Полісся, я збирав його над берегом Білого Озера.

73. *Sphaerium corneum* L. Кулька рогова. Звичайна у Прип'яті біля Нивіра.

74. *Muscilium lacustre* Müll. Очіниця озерна. Палеарктичний ґатунок, з Полісся подає його Аучиньніков. Живе у Білім Озері.

*75. *Pisidium supinum* Schmdt. Горошок плескатий. Живе в середній та північній Європі, з Полісся ненотований.

76. *Pisidium amnicum* Müll. Горошок річковий. Палеарктичний ґатунок, живе у Прип'яті біля Нивіра.

*77. *Pisidium torquatum* Shepp. Горошок маленький. З Полісся незваний, живе в Білім Озері. Цей вид горошка є назагал дуже рідкий, а про його географічне розміщення знаємо не багато.

*78. *Pisidium henslowianum* Scher. Горошок брижаний. Цей звичайний убіквіст живе на Поліссі в озерах масово головню ж у Білому Озері. З Полісся подаю його перший.

*79. *Pisidium casertanum* Poli. Горошок джерельний. Живе в цілій Європі та північній Азії, з Полісся дотепер не записаний, найблищі стоянки його є в Біловезі та на Виленщині. Одна шкаралупка нашої збірки походить з берегів Білого Озера.

*80. *Pisidium subtruncatum* Malm. Горошок підгятий. Аучиньніков находив його на Східному Поліссі. В нашій області буває у Білім Озері.

*81. *Pisidium nitidum* Jen. Горошок лискучий. Новий для Полісся ґатунок, живе у Білім Озері, найблищі мені знані стоянки цього ґатунку маємо на Виленщині й в Біловезі.

*88. *Pisidium milium* Held. Горошок пилюаний. Новий для Полісся ґатунок, живе у Білім Озері.

IV.

Наш систематичний реєстр виказує всього 88 видів, у цьому всего 16 назв припадає на відміни і підґатунки, а решта т. є 62 на назви ґатункові. Ні один з дотеперішніх дослідників малякофавни Полісся не виявив так великого числа видів і ґатунків.

Наш список збагачує дотеперішні відомості о 29 нових видів, між якими є 23 нових ґатунків і 6 нових відмін. Відносно нових для Полісся видів обов'язує застереження, виникаюче із пізнання списку Розена з другої руки.

Зраховуючи усі давніші списки з власними, одержуємо для Полісся ґлобальну суму 152 видів м'якунів, з чого 91 припадає на ґатунки, 61 на відміни. Для польського низу подає Польніські (6) 148 ґатунків і 53 відміни, для Галичини біля 200 ґатунків, а для балтійських провінцій 129 ґатунків. Порівнюючи ці цифри з польськими підсумками, мусимо ствердити недостатність пізнання польської волости. Вона не виявила ще повної своєї малякофавни. Треба надіятися, що будучі дослідники мають всі дані до віднаходження бодаї пів сотні видів.

У нашій реєстрі нараховуємо всього 21 сухоземних, а 67 солодководних видів. Однак ця різка нерівність відношення не є законом для Полісся. Перевага водних видів впливає головню зі способу збирання в озерах, каналах і річках та у побіжності збирання сухоземних видів. Та я думаю, що й на будуче водні види на Поліссі будуть мати помітну перевагу над сухоземними. Впливає тут натура своїми умовинами життя. Полісся це переважно велитеська заплава, по якій розливаються широко хвилі весняного повіддя, зменшуючи можливість тривалого поселення сухоземних червононогих. Але й ці сухоземні види, які ми стрічали належать до гігрофілів. Сухе підложка відмових піскуватих масивів, брак углекислого кальцію, великі комплекси хвойних лісів, оце дальші моменти, що некорисно впливають на розвиток сухоземних слимаків.

При розгляданні польського матеріалу відразу завважується невеликі розміри раковин та їх тонкість, передусім у збірках з рік. Пояснюється це може не так браком вапна, як браком руху у воді, назбирування гумусових кислот та водокису заліза, які ведуть до муршавіння та нидіння м'якунів.

Із зоогеографічного погляду малякофавна Полісся належить до північної смуги палеарктичної області, яку Geyer (1) назвав палеобореальною провінцією. Але ця велика провінція, що обіймає собою всі землі на північ від Альпідів, не має виразно відділених

однниць нішого зоографічного порядку. Томуто треба для більшої наглядности виявити складові елементи цієї частини палеобореальної провінції, яку заняло Полісся.

Подавляючий відсоток наших видів належить до убіквістів, що не реагують на зміни температури й живуть так добре в басейні середземного моря, як і під підбігуновим колом. Вони творять загальне тло малякофавни Полісся.

Із сходу входять у Полісся такі континентальні східно-європейські види як: *Monacha rubiginosa*, *Succinea elegans*, *Paraspira septemgyrata* та *Vivipara fasciata duboisiana*.

До стенотермічних, бореальних видів зачисляємо переважно реліктові, зимні м'якуни, які залишилися місцями ще із часів останнього зледіння. є це: *Vertigo genesii*, *Gyraulus gredleri* (Аучиньіков) і *Gyraulus gredleri switezianus* (Полініські). Вони дуже рідкі.

М'якуни Полісся мають також деякі цікаві неґативні зоогеографічні особливості.

І так не появляються на Поліссі ці види, що їх находимо в приатлантицькій частині палеобореальної провінції. Ми не завважуємо тут західно-європейських ґатунків із роду *Polita* і *Retinella* ані атлантицьких *Helicidi*-в. Це дає підставу думати, що Полісся лежить поза східною зоогеографічною межею атлантицьких впливів.

Не менше важним моментом є брак степових ксерофільних видів, як *Xerophila ericiterum*, *Martha instabilis* і *Chondrula tridens* та брак евритермічних дакоподільських елементів.

Відносно ж зовсім нових видів, то у моїй збірці знайшлися ґатунки, яких я не міг зачислити до жадного із знаних у літературі форм. Ці м'якуни вислав я до перевірки проф. Naas-ові і на разі не маю ще спромоги про них сказати щось певного. Думаю, що їм треба посвятити окрему доповідь.

Zusammenfassung.

Anlässlich der, im Auftrage des polnischen „Bureau pour l'assèchement des Marais de Polesie“, vorgeführten geologischen Aufnahme des Messtischblattes „Wetly“, sammelte der Verfasser gelegentlich rezente Mollusken, um ein Vergleichsmaterial für Bestimmung der fossilen Bestände zu gewinnen.

Alle vorstehend ausgezählte Formen stammen aus dem Bereiche

des obengenannten M-blattes, welcher an der Prypiatj im Bezirke Kamień Koszyrski liegt.

Der Verfasser beschreibt insgesamt 88 Molluskenformen, darunter für Polessje 23 neue Arten und 6 neue Abarten. Es ist die grösste bis jetzt bekannte Molluskensammlung von Polessje, denn Rosen hat nur 83, Poliński 49 und zuletzt Auczynnikau 52 Formen ausgewiesen.

Die ganze Malakofauna von Polessje zählt vorläufig nur 152 Formen (91 Arten + 61 Abarten). Diese an Arten arme und an Abarten und Individuenzahl reiche Fauna besteht grösstenteils aus den populärsten paläarktischen Ubiquisten, manchen osteuropäischen Arten und vereinzelt borealen Relikten, jedoch ohne Spuren der Anwesenheit der westlichen, atlantischen, eurythermen dakopodischen und xerophilen Steppenbewohner.

Література.

1. Geyer D. Unsere Land und Süsswassermollusken. Stuttgart 1927.
2. Westerlund C. A. Fauna der paläarktischen Region. 1884—1890.
3. Rossmässler: Iconographie der Land- und Süsswassermollusken.
4. Clessin S. Die Molluskenfauna Österreich-Ungarns und der Schweiz. II Aufl. Nürnberg 1887.
5. Bąkowski J. Mięczaki. Muzeum Dzieduszyckich. Lwów 1892.
6. Poliński W. Materiały do fauny malakozoologicznej Królestwa Polskiego, Litwy i Polesia. Prace Tow. Naukow. Warszawskiego № 27. 1917.
7. Poliński W. Znaczenie zoogeograficzne mięczaków Polski. Kraków 1927. „Ochrona Przyrody“ z. VII.
8. Młodzianowska-Dyrkowska. Materiały do fauny malakozoologicznej Wileńszczyzny. Fragmenty Mus. Zoolog. Polonici. T. I, № 3, 1930.
9. Щоголів І. — Паночні С. Словник зоологічної номенклатури. Частина III. Назви безхребетних тварин. Вид. Укр. Акад. Наук. Київ 1928.
10. Ліндгольм В. А. До вивчення малакофауни нижньої течії р. Дніпра. Укр. Акад. Наук. Збірник праць дніпров. біолог. станції, ч. 5. Київ 1930.
11. Kulczyński Stanisław. Stratygrafia torfowisk, Polesia. Prace Biura Melior. Polesia. T. I, zesz. 2, 1930.

12. Аўчыньнікаў І. Матэрыялы да пазнаньня малякофауны Мазырскай Акругі. Матэрыялы да вывученьня флэры і фауны Беларусі. II. 1928.

13. Okland Fr. Die Verbreitung der Landgastropoden Norwegens. Skrifter Norske Videnskap. Akademi i Oslo 1925, № 8.

14. Розен В. О. Моллюски собранные в Пинском и Мозырском уездах Минской губ. Труды студ. кружка для исслед. Русск. Пир. К. III. Москва 1907 (за другими).

